

prestatie geleverd. Geen andere gemeente in ons land heeft in onze eeuw zo'n grote historische dienst ontvangen.

O. J. de Jong

F. C. Spits, *De metamorfose van de oorlog in de 18e en 19e eeuw. Tien historische studies over oorlog, strategie en legervorming* (Polemologische studiën XIII; Assen: Van Gorcum & Comp., 1971, x + 231 blz.).

In de inleiding op deze bundel legt de auteur, thans bijzonder hoogleraar in de krijgsgeschiedenis te Utrecht, het verschil uit tussen de traditionele krijgsgeschiedenis en de cultuurgeschiedenis van de oorlog. Eerstgenoemde discipline richt zich voornamelijk op de technisch-militaire aspecten van de oorlog, zoals militair-strategisch oorlogsbeleid, tactiek en logistiek en wordt veelal beoefend door historisch ongeschoolde beroepsmilitairen, die gemakkelijk tot beunhazerij en dilettantisme vervallen.

De cultuurgeschiedenis van de oorlog daarentegen heeft een veel breder onderzoekterrein. Deze gaat uit van de oorlog als maatschappelijk verschijnsel en richt zich vooral op de vorm, waarin in verband met de structuur van de samenleving, de gewapende conflicten zich hebben voltrokken. Naarmate de oorlog in de loop van de eeuwen een totaler karakter krijgt, wordt ook het kader van de krijgsgeschiedenis ruimer. Naast militair-technische gaat het ook politieke, economische en psychologische aspecten omvatten. Dit boek, dat te Groningen als proefschrift werd verdedigd, is in Nederland de eerste studie op het gebied van de krijgsgeschiedenis in ruime zin.

De metamorfose van de oorlog bevat een tiental zelfstandige studies, waarvan enkele al eerder gepubliceerd, over de veranderingen in de oorlog en in het denken over de oorlog in de achttiende en negentiende eeuw. Spits neemt het in 1832 posthuum verschenen werk van Carl von Clausewitz, *Vom Kriege*, als uitgangspunt. Al na korte tijd kreeg dit boek vooral in Duitsland zoveel gezag, dat elke uiteenzetting over een militair thema op dit werk geënt diende te zijn om serieus genomen te worden. Het gevolg was dat de militaire exegeten citaten uit hun verband rukten, tendentieuze interpretaties ten beste gaven en zelfs tekstvervalsingen pleegden om de grote theoreticus maar op hun hand te houden. Dit werd hun bovendien gemakkelijk gemaakt omdat Von Clausewitz' manuscript is uitgegeven zonder dat de auteur er de laatste hand aan kon leggen, zodat het boek een aantal niet op elkaar afgestemde uitspraken bevat. In tegenstelling tot andere auteurs baseert Spits zich op de oorspronkelijke uitgave van *Vom Kriege* en plaatst dit werk tegen de achtergrond van de revolutionaire veranderingen in het denken over de oorlog waarmee Von C. zelf werd geconfronteerd gedurende zijn loopbaan als Pruisisch officier tussen 1792 en 1831.

Von C's gedachtenwereld draagt duidelijk het stempel van de Duitse filosofie uit het begin van de negentiende eeuw. In zijn boek is daarvan de weerslag te vinden. Zo is er afwisselend sprake van de idee en de werkelijkheid van de oorlog. Het is niet verwonderlijk dat deze abstracties een deel van de lezers en adepten van Von C. soms is ontgaan, waardoor zij er toe kwamen de absolute oorlog (door Von C. bedoeld als het ideële, zuivere oorlogsbegrip) op te vatten als de absolute oorlog als concreet gebeuren. Door deze interpretatie werd het mogelijk het kernstuk van Von C's betoog, de door politieke desiderata beperkte oorlog, op losse schroeven te zetten.

Na een hoofdstuk over de instrumentele (politieke) en existentiële (nationale) oorlog (de dualiteit bij Von C.) gaat Spits de oorlog zoals deze er in de theorie van Von C. uitziet, vergelijken met de werkelijkheid van de negentiende eeuw. In de voorgaande eeuw had de

oorlog nog een agonaal karakter, het was een spel, waarvan de regels in het Europese cultuurgebied internationaal aanvaard waren. Het leger fungeerde als middel om macht te demonstreren, om af te schrikken of om af te dwingen. Het werd maar met een zeer beperkte opdracht ingezet zodat de diplomatie het conflict kon blijven beheersen. Tijdens de Napoleontische oorlogen verschijnen de massale Franse conscriptielegers op de slagvelden en verandert de oorlog ingrijpend van karakter. De rococo-strategie met haar ludieke elementen moet plaats maken voor de empire-stijl van Napoleon. Deze is er niet alleen op uit de overwinning te behalen, hij wil ook de vijand vernietigen. De oorlog wordt absoluut. Na de opkomst van het nationalisme in de negentiende eeuw blijft de oorlog ook niet meer beperkt tot de kabinetten en legers, maar strekt zich uit tot de gehele natie. Het gaat dan ook niet meer om de vernietiging van het leger van de tegenstander, maar om het breken van de verzetswil van de vijandelijke natie. Tegelijkertijd verliest ook de politiek de greep op de oorlog. De oorlog is geen instrument meer, zoals Von C. het omschreef 'Fortsetzung der Politik mit Einmischung anderer Mittel', maar een zelfstandige grootheid die een eigen leven gaat leiden. Tenslotte beschouwen militairen in Duitsland inmenging van de politiek in het krijgsbeleid als corruptie van de strategie. De volgende fase wordt bereikt na deelneming van de VS aan WO I en na de oktoberrevolutie: dan kan van totale oorlog gesproken worden. Aan de elementen massaliteit van mensen en materiaal, die er al eerder waren geweest, wordt nu een ideologische dimensie toegevoegd. De oorlog heeft niet meer een concreet object zoals gebied of invloed tot inzet, maar abstracties zoals vrijheid, gerechtigheid, vrede.

Onder de titel 'Ideologie en grondwet' wijdt de auteur een hoofdstuk aan de organisatie van de Nederlandse landstrijdkrachten in de negentiende eeuw. De grondwet van 1815 bepaalde dat er een leger (bestaande uit beroepssoldaten) en een militie (bestaande uit dienstplichtigen) zouden zijn. Tevens was er een schutterij, maar deze had een strikt lokale taak. Over het leger beschikte de koning, terwijl het gebruik van de militie door de grondwet was geregeld. Door de lage bezoldiging en de aversie tegen het kazerneleven was de animo voor dienstneming zo gering, dat het leger ver beneden de sterkte raakte. In strijd met de grondwet werden nu geleidelijk leger en militie samengevoegd.

In het grondwetsontwerp van de commissie-Thorbecke uit 1848 was alleen sprake van een militie, zonder nadere precisering. Dit artikel werd weliswaar geschrapt, maar toch vormde het de inleiding tot een jarenlange discussie tussen de liberalen die aan de 'gewapende burger' de voorkeur gaven en de gematigde en conservatieve elementen die een beroepsleger prefereerden. Vooral door zijn heldere terminologie is het de auteur gelukt niet alleen een voortreffelijk overzicht te geven van deze verwarrende discussie, maar ook inzicht te verschaffen in de ideologische motieven die daarbij in het geding waren en waarvan tot dusver weinig bekend was.

Spits heeft zich in dit opstel beperkt tot de ideologische factoren en men kan zich afvragen of bij de legervorming toch ook niet nog andere elementen een rol hebben gespeeld. Zou bijvoorbeeld de plaats van Nederland in Europa gedurende de verschillende tijdvakken niet van betekenis zijn geweest bij de bepaling van taak en opbouw van strijdkrachten? In 1815 fungeerde Nederland als voormuur tegen Frankrijk, in de jaren twintig voerde het een zelfbewuste zelfstandigheidspolitiek en in het midden van de eeuw voelde het zich als kleine natie bedreigd in de wereld waarin alleen grote staten schenen te overleven. Heeft het op oorlogssterkte houden van de strijdkrachten in de jaren 1830-1839 geen invloed gehad op de discussie? In een ruimer kader zou ook de marine, die aan geheel andere sentimenten appelleerde dan het leger, niet onvermeld mogen blijven. De functie van de marine hing ten nauwste samen met de betekenis van het koloniale imperium voor

Nederland. Tenslotte: zou de voorkeur van de liberalen voor de militie niet mee bepaald zijn door de persoon van Willem III, die gemakkelijker misbruik zou kunnen maken van een beroeps- dan van een militieleger?

Wanneer men dit in gepolijst proza geschreven, goed verzorgde boek, dat de recensent al te lang op bespreking heeft laten wachten, uit heeft, dringt zich onwillekeurig de vraag op: zou men deze cultuurgeschiedenis van de oorlog niet met even veel recht een geschiedenis van de grote maatschappelijke veranderingsprocessen en hun weerslag op de oorlog kunnen noemen?

C. B. Wels

W. Verkade, *Thorbecke als Oost-Nederlands patriot* (Zutphen: De Walburg Pers, 1974, 328blz., f35,-).

Verkade promoveerde in 1935 op een juridisch proefschrift gewijd aan de staatkundige denkbeelden van Thorbecke, een boek dat als een wezenlijke bijdrage tot het Thorbecke-onderzoek nog altijd grote waarde heeft. Na bijna veertig jaar is de auteur teruggekeerd tot zijn eertijdse onderwerp en heeft hij een studie geschreven waarvan publikatie hem bij zijn afscheid als directeur van de Stichting Culturele Raad van Gelderland in 1970 door het Provinciaal Bestuur werd aangeboden. Het is een soort tweede proefschrift geworden, compleet met samenvatting in het Duits, maar ditmaal beperkt tot Thorbecke als Oost-Nederlander. Een thema dat een afzonderlijke studie zeker verdient: men denke slechts aan de invloed van het Zwolse milieu en aan zijn contacten met de Gelders-Overijsselse aristocratie, culminerende in het dramatische ontslag in 1852 door minister Thorbecke verleend aan zijn jeugdvriend Schimmelpenninck van der Oye als commissaris des konings.

Belangrijk voor de ideologische achtergrond van de liberale voorman is vooral geweest het on- of anti-Hollandse sentiment dat in het oosten van het land leefde, en dat in de patriottenbeweging en in de Bataafse tijd naar voren kwam. Die emancipatiestrijd van de landprovincies tegen het overheersende Hollandse handels- en maritieme belang leefde weer op met de opkomst van het liberalisme, dat lange tijd juist buiten Holland zijn belangrijkste steunpunten vond. Thorbeckes eigen reserves ten aanzien van de Hollandse partij zijn bekend: de wrijvingen met Amsterdam en zijn pleidooi in 1830 vóór het behoud van het Verenigd Koninkrijk spreken duidelijke taal.

Verkade heeft dit thema thans verder uitgewerkt en getracht de verschillende motieven tot één patroon samen te voegen. Steunende op de bestaande literatuur heeft hij een boek van ietwat ongelijke kwaliteit geleverd. De eerste hoofdstukken, die voornamelijk Thorbeckes levensloop tot 1848 behandelen, zijn weinig geslaagd: belangrijke zaken als de invloed der Duitse Romantiek en Thorbeckes professorale bezigheden worden slechts aangestipt en de persoon van de hoofdfiguur komt niet erg uit de verf. De abruptheid in deze hoofdstukken valt des te meer te betreuren waar schrijver in zijn inleiding te kennen geeft zich te richten op een 'breder publiek' - waarbij breder toch wel zal betekenen: breder dan de smalle kring van mensen aan wie de feiten reeds bekend zijn. De auteur is duidelijk beter op dreef in de hoofdstukken die Thorbecke als Oost-Nederlander na 1848 schetsen: vooral de beschrijving van de contacten met bevriende ondernemers in Twente en met Zwolse schippers in hun strijd tegen lokale regentenbelangen leveren een aardig beeld van Thorbeckes praktische werkzaamheid.

Voor wat de eigenlijke these van het boek aangaat lijkt enige behoedzaamheid toch geboden. Uit het feit dat het liberalisme eerder steun ondervond in de landprovincies mag' men nog niet afleiden dat ieder die in die oostelijke streken lokaal-patriotse gevoelens be-